

СУЧАСНІ ПРАВОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК 341.1/8

КАЛМИКОВА О. С.,

кандидат юридичних наук, асистент кафедри міжнародного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

НАПРЯМКИ ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ АНТИДИСКРИМІНАЦІЙНОГО ПРАВА

У даній статті проаналізовано стан та актуальні завдання щодо ефективного впровадження антидискримінаційного права в Україні. Звертається увага на нормативно-правове забезпечення, механізми імплементації та інституційну основу забезпечення реалізації державної політики у цій сфері.

Ключові слова: дискримінація, права людини, державна політика, расизм.

Постановка проблеми. Актуальність представленої роботи обумовлена низкою обставин. По-перше, участь України в міжнародно-правовій співпраці у боротьбі із дискримінацією на сучасному етапі потребує спеціальних досліджень для формування виваженої та збалансованої міжнародно-правової позиції нашої держави стосовно цього питання. По-друге, існує необхідність подальшої національної імплементації в Україні міжнародно-правових норм щодо боротьби із дискримінацією та антидискримінаційного права в цілому. По-третє, подальша інтеграція України до Європейського Союзу вимагає розроблення ефективних правових механізмів протидії дискримінації та зміцнення поваги до різноманітності, що стануть гарантією належного захисту прав людини, зокрема осіб, що належать до меншин, як зазначено в Угоді про асоціацію 2014 р. (п. «е» ч. 2 ст. 4).

Мета роботи полягає в аналізі сучасного стану та виявленні актуальних завдань щодо ефективного впровадження антидискримінаційного права в Україні.

Аналіз останніх досліджень. Різноманітні аспекти прав людини були предметом дослідження представників різних наук їй присвячено велику кількість творів, більшість з них належить таким авторам як В. А. Тишков, Л. Н. Гумільов, О. С. Рибаків, С. М. Булгаков, Ю. В. Бромлей. Серед українських авторів проблеми прав людини висвітлювали у роботах М. В. Буроменський, В. Г. Буткевич, Л. Г. Заблоцька, С. В. Ісакович, П. О. Недбайло, І. В. Ніколайко, П. М. Рабінович. Питанням тлума-

чення, забезпечення й розвитку принципів рівності та недискримінації, присвятили свої праці такі вітчизняні та зарубіжні дослідники, як О. Васильченко, О. Вашанова, Д. Гудима, Н. Дрьоміна-Волок, Б. Неделек, Н. Оніщенко, С. Погребняк, П. Рабінович, С. Рабінович, М. де Сальвія, А. Султанов, О. Уварова, Г. Христова, С. Шевчук. Проте, зважаючи на складність і багатогранність таких проблем, можна констатувати наявність нагальної потреби у подальших наукових дослідженнях з цієї проблематики.

Виклад основного матеріалу. На сьогоднішній день наша країна прийняла велику кількість правових норм, які належать до антидискримінаційного права, враховують міжнародні зобов'язання нашої держави, а також положення міжнародних договорів та інших актів універсального й регіонального рівня. Частиною 2 ст. 24 Конституції України 1996 р. [1] проголошено, що не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Водночас іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, а винятки встановлюються Конституцією, законами чи міжнародними договорами України (ч. 1 ст. 26).

В Україні діють прийняті в 2013 р Стратегія захисту та інтеграції циган на Україні в період до 2020 року та план заходів щодо її реалізації. 28 січня 2014 року Верховна Рада прийняла закони «Про вне-

сення зміни до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за заперечення або виправдання злочинів фашизму», і «Про внесення зміни до ст. 297 Кримінального кодексу України про відповідальність за осквернення або руйнування пам'ятників, споруджених в пам'ять боролися проти нацизму в роки Другої світової війни - радянських воїнів-визволителів, учасників партизанського руху, підпільників, жертв нацистських переслідувань, а також воїнів-інтернаціоналістів та миротворців».

Основними нормативними актами, що запобігають дискримінацію, в Україні є прийняті в 2012 р. закони «Про засади державної мовної політики» і «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні». Закон «Про засади державної мовної політики» надав регіонам право наділяти різні мови статусом «регіональних», тобто тих, що використовуються на рівних з державною українською мовою. Це поширюється на мови, які мають у відповідному регіоні за даними перепису більш 10 % носіїв, які вважають цю мову рідною. Після цього на даній території регіональна мова може в багатьох сферах використовуватися замість або нарівні з державною українською мовою.

13 травня 2014 року Верховна рада України прийняла Закон України № 4581 «Про запобігання та протидію дискримінації в Україні». За нього проголосували 272 депутати після того, як із закону прибрали кілька норм, навколо яких велися найбільші суперечки. Законом визначено поняття «дискримінації», «непрямої дискримінації», «пособництва в дискримінації», але з тексту вилучили норму про «оголошений намір про дискримінацію», проти якої виступали депутати від націонал-радикальної партії Всеукраїнське об'єднання Свобода». У процесі погоджень, з переліку ознак, за якими закон забороняє дискримінацію, випали «сексуальна орієнтація і гендерна ідентичність». Також доповнення до статті 6 закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» забороняють дискримінацію (пряма або непряма дискримінація, оголошений намір про дискримінацію, підбурювання до дискримінації, пособництво в дискримінації, обмеження) з боку державних органів влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, юридичних осіб публічного і приватного права, а також фізичних осіб. «Особа, яка вважає, що стосовно нього виникла дискримінація, має право звернутися зі скаргою до державних органів влади, органи місцевого самоврядування та їх посадових осіб, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та/або до суду в порядку, визначеному законом», – йдеться в законі.

Значний вплив на розвиток вітчизняного законодавства України у цій сфері мала Рада Європи та її незалежний контролюючий орган – Європейська комісія проти расизму та нетерпимості. Періодичні моніторинги дотримання прав осіб, що належать до «уразливих груп» та можуть бути об'єктами дискримінації, дозволяють виявити вади законодавчого регулювання та правозастосовної практики.

Попри значні позитивні зміни, що були внесені до законодавства України під впливом Ради Європи та її спеціалізованих інституцій, усе ж таки чимало вітчизняних правових норм потребують зміни і удосконалення, на чому наголошується, зокрема, і в міжнародних експертних висновках по Україні.

На усунення понятійних та процесуальних прогалин у вітчизняному законодавстві з приводу відповідальності щодо протидії дискримінації спрямований проект закону України № 3501 від 20.11.2015 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо гармонізації законодавства у сфері запобігання та протидії дискримінації із правом Європейського Союзу)», прийнятий у першому читанні 16.02.2016 р. Ним передбачається розширення переліку законодавчо заборонених форм дискримінації та впровадження адміністративної відповідальності за дискримінацію. Зокрема, пропонується внести зміни до статті 161 ККУ («Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками»), вилучивши кримінальну відповідальність за дискримінацію (пряме чи непряме обмеження прав або встановлення прямих чи непрямих привілеїв), та замінити її адміністративною відповідальністю шляхом доповнення Кодексу України про адміністративні правопорушення ст. 188 «Порушення законодавства у сфері запобігання та протидії дискримінації».

На подолання термінологічної невизначеності КК України спрямований законопроект № 2314а від 08.07.2015 «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо удосконалення кваліфікації злочинів з ознаками національної, расової чи релігійної ненависті або ворожнечі». Однак цей законопроект досі не прийнятий. Уповноваженим з прав людини затверджена Стратегія діяльності у сфері запобігання та протидії дискримінації в Україні на 2014-2017 роки [2], а також План заходів щодо забезпечення реалізації Національної стратегії справ людини на період до 2020 року [3], а також здійснюється прийом скарг та допомога при зверненні потерпілих до суду.

З метою впровадження системи ведення центральними та місцевими органами виконавчої влади

обліку звернень щодо дискримінації було розроблено проект постанови Кабінету Міністрів «Про внесення змін до розділу II Класифікатора звернень громадян» від 1 червня 2016 р. № 359. Задля кращого розслідування злочинів на ґрунті нетерпимості видано Наказ ВМС України №438 від 30.05.2016 року [4], яким покладено на правоохоронців зобов'язання фіксувати в заяві про обставину злочину, які можуть свідчити про мотиви нетерпимості. Головним слідчим управлінням Національної поліції України проведений науково-практичний семінар у м. Києві та областях за підтримки Представництва Міжнародної організації з міграції (МОМ) в Україні [5].

Відзначимо, що протидія дискримінації в Україні за допомогою лише правових засобів є недостатньою. Не можна не погодитися із В. А. Явір, що важливого значення у цій сфері набувають неправові – політичні, економічні, соціальні і культурні чинники. Зокрема, шляхом виховання толерантності та полікультурності. Адже, як свідчить досвід різних країн, формування толерантності – запорука збереження соціальної, міжетнічної, мультикультурної стабільності соціуму [6].

Однак окремі неправові заходи із запровадження вказаних інструментів отримали законодавче забезпечення. Так, у Листі Міністерства освіти і науки України «Про організацію навчально-виховного процесу у загальноосвітніх навчальних закладах і вивчення базових дисциплін в основній школі» від 01.07.2014 р. [7] рекомендовано серед інших вивчати курс «Культура добросусідства» за вибором. Це, на наш погляд, сприятиме поглибленню знань учнів із питань багатокультурності, культури та традицій народів рідного краю. Як вказано у Листі, ознайомлення з цим курсом позитивно впливатиме на розвиток міжкультурної освіти, виховної роботи, профілактику ксенофобії й зниження конфліктного потенціалу в освітньому середовищі.

Важливу роль у подоланні проблеми дискримінації відіграє також інтеграція в українське суспільство національних меншин, що проживають на території нашої держави. Зокрема, Указом Президента України «Про Стратегію захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини

на період до 2020 року» від 08.04.2013 р. [8] визначено комплекс заходів щодо правового і соціального захисту ромів, їх зайнятості, підвищення освітнього рівня, охорони здоров'я, поліпшення житлово- побутових умов, задоволення культурних та інформаційних потреб. Але все одно, як ми бачимо державна політика у цьому напрямі залишається неефективною. Про це, зокрема, свідчать дані доповіді ОБСЄ «Звіт про оцінку становища ромів в Україні та впливу поточної кризи» [9].

Серед основних проблем дискримінації ромів в Україні відзначено: відсутність ідентифікаційних документів, перешкоди в доступі до якісної освіти та працевлаштування, неприйнятні житлові умови та неналежна поведінка міліції у відношенні до ромів. Серед найбільших вад державної Стратегії згадано відсутність стратегічних цілей, чітких показників, бюджетних коштів чи ефективних механізмів їхньої реалізації та оцінки, а також відсутність участі представників ромів у розробці Стратегії та НПД.

Водночас у 2016 році Міністерством культури оприлюднено звіт про виконання у 2015 році плану заходів щодо реалізації згаданої Стратегії [10]. Зокрема, у звіті надано позитивну оцінку виконанню заходів з реалізації державної політики з інтеграції ромів. Стратегія також не враховує процес подальшої соціальної ізоляції спільноти, зумовлений військовим конфліктом на Сході України: поява ромів-переселенців, неспроможність отримання ними відповідного статусу, соціальної допомоги, тощо. Поглиблює їх соціальну ізоляцію й соціально-економічна криза, що призвело до зростання безробіття та зниження рівня добробуту.

Як ми бачимо, відсутність всебічної та цілісної політики з впровадження в Україні антидискримінаційного права з одного боку, має негативний вплив на міжнародний імідж України, зокрема щодо бажання і спроможності виконання нею свої міжнародних зобов'язань. А з іншого – не дає можливість своєчасно виявляти та ефективно протидіяти локальним внутрішнім конфліктам в українському суспільстві та створює сприятливі умови для внутрішньосупільних провокацій у цій сфері.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Стратегія діяльності у сфері запобігання та протидії дискримінації в Україні на 2014–2017 роки. Уповноважений ВРУ з прав людини. URL: <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/page/discrimination/>.
3. План заходів щодо забезпечення реалізації Національної стратегії справ людини на період до 2020 року. Уповноважений ВРУ з прав людини. URL: [file:///E:/My%20Documents/Downloads/Plan%20zahodiv%20\(1\).pdf](file:///E:/My%20Documents/Downloads/Plan%20zahodiv%20(1).pdf).

4. Про внесення змін у додаток 3 до Інструкції про порядок ведення єдиного обліку в органах поліції заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події: Наказ МВС України №438 від 30.05.2016. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE28994.html.
5. MOM підтримує зусилля національної поліції України із протидії злочинам на ґрунті ненависті URL: <http://iom.org.ua/ua/mom-pidtrymuje-zusylyya-nacionalnoyi-policiyi-ukrayiny-iz-protydiyi-zlochynam-na-gruntinenavysti>.
6. Явір В. А. Суспільно-політичний вимір та правові механізми протидії ксенофобії в Україні: автореф. дис. ... канд. політ. наук. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2008. 20 с.
7. Про організацію навчально-виховного процесу у загальноосвітніх навчальних закладах і вивчення базових дисциплін в основній школі: Лист Міністерства освіти і науки України від 01.07.2014 р. № 1/9-343. URL: <http://www.mon.gov.ua/ua/about-ministry/normative/2604->.
8. Про Стратегію захисту та інтеграції в Українське суспільство ромської національної меншини на період до 2020 року: Указ Президента України від 08.04.2013 р. № 201/2013. *Офіційний вісник України*. 2013. № 28. Ст. 946.
9. Звіт про оцінку становища ромів в Україні та впливу поточної кризи (Неофіційний переклад). URL: <http://www.osce.org/uk/odihr/131776?download=true>.
10. Інформація про виконання у 2015 році плану заходів щодо реалізації Стратегії захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини на період до 2020 року. URL: http://mincult.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=245101460.

REFERENCES

1. Konstytutsiia Ukrainy vid 28.06.1996 r. No 254k/96-VR. (1996). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Supreme Council of Ukraine*, 30, art. 141 [in Ukrainian].
2. Stratehiia diialnosti u sferi zapobihannia ta protydii dyskryminatsii v Ukraini na 2014-2017 roky. Upovnovazhenyi VRU z prav liudyny. URL: <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/page/discrimination/> [in Ukrainian].
3. Plan zakhodiv shchodo zabezpechennia realizatsii Natsionalnoi stratehii sprav liudyny na period do 2020 roku. Upovnovazhenyi VRU z prav liudyny. URL: [file:///E:/My%20Documents/Downloads/Plan%20zahodiv%20\(1\).pdf](file:///E:/My%20Documents/Downloads/Plan%20zahodiv%20(1).pdf) [in Ukrainian].
4. Pro vnesennia zmin u dodatok 3 do Instruktсии pro poriadok vedennia yedynoho obliku v orhanakh politsii zaiav i povidomlen pro vchyneni kryminalni pravoporushennia ta inshi podii: Nakaz MVS Ukrainy No 438 vid 30.05.2016. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE28994.html [in Ukrainian].
5. MOM pidtrymuie zusylyia natsionalnoi politsii Ukrainy iz protydii zlochynam na hrunti nenavysti. URL: <http://iom.org.ua/ua/mom-pidtrymuje-zusylyya-nacionalnoyi-policiyi-ukrayiny-iz-protydiyi-zlochynam-na-gruntinenavysti> [in Ukrainian].
6. Yavir, V.A. (2008). Suspilno-politychnyi vymir ta pravovi mekhanizmy protydii ksenofobii v Ukraini. *Extended abstract of Candidate's thesis*. In-t derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy. Kyiv [in Ukrainian].
7. Pro orhanizatsiiu navchalno-vykhovnoho protsesu u zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh i vyvchennia bazovykh dystsyplin v osnovnii shkoli: Lyst Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 01.07.2014 r. No 1/9-343. URL: <http://www.mon.gov.ua/ua/about-ministry/normative/2604->[in Ukrainian].
8. Pro Stratehiuu zakhystu ta intehratsii v Ukrainske suspilstvo romskoi natsionalnoi menshyny na period do 2020 roku: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 08.04.2013 r. No 201/2013. (2013). *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy – Official Bulletin of Ukraine*, 28, art. 946 [in Ukrainian].
9. Zvit pro otsinku stanovishcha romiv v Ukraini ta vplyvu potochnoi kryzy (Neofitsiinyi pereklad). URL: <http://www.osce.org/uk/odihr/131776?download=true> [in Ukrainian].
10. Informatsiia pro vykonannia u 2015 rotsi planu zakhodiv shchodo realizatsii Stratehii zakhystu ta intehratsii v ukrainske suspilstvo romskoi natsionalnoi menshyny na period do 2020 roku. URL: http://mincult.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=245101460 [in Ukrainian].

КАЛМЫКОВА А. С.

кандидат юридических наук, ассистент кафедры международного права Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

НАПРАВЛЕНИЯ ВНЕДРЕНИЯ В УКРАИНЕ АНТИДИСКРИМИНАЦИОННОГО ПРАВА

В данной статье проанализированы состояние и актуальные задачи по эффективному внедрению антидискриминационного права в Украине. Обращается внимание на нормативно-правовое обеспечение, механизмы реализации и институциональную основу обеспечения реализации государственной политики в этой сфере.

Ключевые слова: дискриминация, права человека, государственная политика, расизм.

KALMYKOVA O. S.

PhD, Assistant of the Department of International Law of Yaroslav Mudryi National Law University

DIRECTIONS FOR IMPLEMENTATION OF ANTIDISCRIMINATIONAL LAW IN UKRAINE

Problem setting. This article analyzes the state and actual tasks for the effective implementation of anti-discrimination law in Ukraine. Attention is drawn to the regulatory framework, the implementation mechanisms and the institutional framework for ensuring the implementation of state policy in this area.

Article's main body. Nowadays, our country has adopted a large number of legal norms that belong to anti-discrimination law, take into account the international obligations of our state, as well as the provisions of international treaties and other acts of the universal and regional level. Part 2 of Art. 24 of the Constitution of Ukraine, 1996 proclaimed that there can be no privileges or restrictions on grounds of race, color of the skin, political, religious or other beliefs, sex, ethnic or social origin, property status, place of residence, language or other grounds. At the same time, foreigners and stateless persons who are legally in Ukraine enjoy the same rights and freedoms as well as carry the same responsibilities as citizens of Ukraine, and exceptions are established by the Constitution, laws or international treaties of Ukraine (Part 1 Article 26).

Conclusions and prospects for the development. As we see, the absence of a comprehensive and coherent policy for the introduction of anti-discrimination law in Ukraine on the one hand has a negative impact on the international image of Ukraine, in particular, on the desire and ability to fulfill its international obligations. On the other hand, it does not enable to timely identify and effectively counter local internal conflicts in Ukrainian society and creates favorable conditions for intra-community provocations in this area.

Keywords: discrimination, human rights, state policy, racism.

Калмыкова О. С. Напрямки впровадження в Україні антидискримінаційного права. *Право та інноваційне суспільство* : електрон. наук. вид. 2018. № 1 (10). URL: <http://apir.org.ua/wp-content/uploads/2018/6/Kalmykova10.pdf>.